

Din ve Küreselleşme*

Ninian SMART

*Çev. Yusuf GÖKALP***

Bir zamanlar, gençliğimde, insanların büyük bir kısmı deniz aşırı seyahatlerini gemiyle yaparlardı. Kısmen zengin ülkelerdeki bazı insanlar ise, uçakla seyahat ederlerdi. Günümüzde neredeyse insanların tamamı Osaka'dan Los Angeles'a, Paris'ten Abidcan'a, Montevideo'dan Colombo'ya çok kısa zamanda gidebilmektedirler. 1960'lı ve 1970'li yıllarda dünya seyahat, iletişim, göç ve tehcir patlamasına şahit oldu. Aynı zamanda bu yıllar, yeni bir tür dini iletişimin sağlandığı yıllardı. 1980'li ve 1990'lı yıllarda önce faks sonra da internet yaygın iletişim araçları haline geldi. Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla kapalı toplumların ana bloklarından birisi dağıldı. Küresel kapitalizm daha da güçlenerek hakim hale geldi. Yeni yüzyılla birlikte dünya dinleri birbirini daha iyi tanımış olacaktır. Küreselleşme olarak isimlendireceğim bu değişiklikler acaba insanların duygu dünyası ve dünyanın maneviyatı üzerinde ne gibi sonuçlar ortaya çıkardı?

Bizim bu yeni küçük dünyamız, büyük oranda iki dünya savaşı ve onların yol açtığı etkiler neticesinde şekillenmiştir. Birinci dünya savaşı sadece dünyanın geniş bir kesiminde çatışmayı arttırmakla kalmadı, aynı zamanda o dönemde bir çok insanı o zamana kadar yabancı olduğu topraklarla tanıştırdı. İkinci dünya savaşı ise daha büyük değişikliklere yol açtı. Jet uçakları icat edildi ve 1970'li yıllarda çok sayıda yolcuyla uzak mesafelere taşıyabilen muazzam büyüklükte jumbo jetleri üretildi. Bir çok insan savaşın acımasız etkisiyle yurdundan oldu ve bir kısmı da hala bunu yaşamaya devam etti. Bunun sonucunda çok sayıda fakir insan başka ülkelere gitti. Günümüzde Müslümanlar, Hindular, Budistler, Hristiyanlar ve Yahudiler kendi dinlerinin doğduğu topraklardan çok uzak ülkelere yaşamaktadırlar.

Ayrıca, sömürge döneminde bazı milletler sistematik olarak yerlerinden edildiler. Afrikalılar Yeni Dünya, Brezilya, Karayipler, Amerika ve diğer ülkelere zorla götürüldüler. Doğu Hintliler Güney Afrika, Fiji ve Guyana'ya; Çinliler de Singapur, Malezya, Endonezya ve Birleşik Devletlere göç ettiler. Japonlar ise çalışmak için Amerika'ya gittiler. Bütün bu göçler çoğulculuğun yanında ön yargıların da artmasına yol açtı.

* "Religion and Globalization", *ReVision* (Fall 1999), C. 22, S. 2.

** *Prof. Dr.*, California (ABD) ve Lancaster (İngiltere) Üniversitesi Din Araştırmaları Emekli Öğretim Üyesi.

*** *Az Gör.*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.

Çoğu zaman göçmenler bir arada yaşamak, ibadet etmek ve kısacası kendilerini korumak için çeşitli mekanlar inşa ettiler. Fakat zamanla bu durum değişmeye başladı. İkinci kuşak çocuklara dini gelenekleri öğretildi. Okullar açıldı ve göçmenler kendi ülkelerinden haber veren gazeteler okudular. Bütün bunlar bir tür özgüvenin gelişimine katkıda bulundu. Ancak, birilerinin ötekiliği de vurgulanmaya devam etmektedir.

Dünyanın bir çok yerinde çeşitlilik bir norm haline gelmektedir. Rusya'da Yahudiler, Çin'de Müslümanlar, Fransa'da Protestanlar, Sri Lanka'da Hindu-lar, Mısır'da Kıptiler vs. Bunların bir kısmı asırlardır bir kısmı da kısa bir süredir buralarda varlıklarını sürdürmektedirler. Azınlıklar bazen baskıya maruz kalmışlardır. Ulus-devlet ve küreselleşme sürecinde ise bu baskılar daha da yoğunlaşmaktadır. Çoğunlukla etnik gruplar birbirinden uzak yaşamışlardır ancak artık yüz yüze yaşamak zorundadırlar. Dinler çoğunlukla hoşgörü ve yardımlaşmayı öğütlediği halde, bu gruplar küresel gerginliklere yol açan ötekiliği ve düşmanlığı vurgulamaktadırlar.

Aynı zamanda bir bölgedeki gerginlik diğer bölgelerde de hemen duyulacağından dolayı göçmenler kendi ülkelerinde düşmanlığı körükleyecek direniş hareketlerini desteklemek için aktif olarak çalışabilirler. Mesela günümüzde Sihaliler ve Tamillerin önemli bir kısmı arasında bir iç savaş olduğundan dolayı kendi ülkelerinin dışında yaşayan bazı Tamiller, Tamil direniş hareketinin şiddetini arttıracak maddi yardımda bulunmaktadır. Böylece küreselleşme bir taraftan insanları bir araya getirirken diğer taraftan onları ayırmaya da zorlayabilmektedir.

Dini topluluklar, küçülen dünyamızda bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Böyle bir dünya eğitime yeni yaklaşımları gerekli kılacağından ve daha az gelişmiş ülkeler sermaye, teknoloji ve askeri yönden zengin olan ülkelerle kısmen mücadele edebileceğinden dolayı bu durum gelenekle bir takım çatışmalara yol açar ve çoğu kez daha yaygın bir eğitim eski yaklaşımlara tercih edilir. Şimdi televizyon ve internetin ikna edici gücü ve cazibesi bu tip ikilemleri önemli ölçüde körüklemektedir. Çoğunlukla gerilimler eğitimden ziyade geleneklerle ilgili sorular etrafında dönmekte ve bu gerilimler çok şiddetli olmaktadır. Yahudiler okullarda kippa (takke) giymeli midir? Müslüman kızlar örtünmeli midir? Sihler çalışırken sarık takmalı mıdır? Dini nedenlerle domuz eti yemeyen lokanta sahipleri müşterilerine domuz eti servisi yapmalı mıdır?

Küresel dünya otoriteler ve kutsal kitaplar ile alakalı yeni ikilemler yaratmaktadır. Dini metinleri mutlak manada kabul edenler kendi değer hükümlerini topluma empoze etmeye çalışabilirler. Mesela İslam hukuku kendisini kabul etmeyen Hristiyan ve Budist azınlıklara hükmedebilir. Çoğulcu bir dünyada bütün dini otoriteler reddedilmeli midir? Aynı şekilde ateizm ve agnostisizm aynı derecede yanlış olabilir. Kendi değerlerimiz ne olursa olsun, farklı otoriteler tarafından bu değerler reddedilebilir. Bütün inançlar temelde tek bir gerçekliğe mi işaret eder? Aynı hedefe giden farklı yollar var mıdır? Bunlardan birisi mi tam olarak doğrudur? Her inanç bir takım hakikatleri içerebilir fakat biri diğerlerinden daha doğrudur. Hakikat ya da en iyi değer-

ler bütünü hangi kriterlerle ortaya konabilir? Yoksa bütün inançlar birer saçmalık mıdır? Bütün bu kadim sorular küresel düzen tarafından daha keskin bir şekilde öne çıkarılmıştır. Geleneksel dini düşünceye yönelik bu tür meydan okumalar muhafazakar bir tepkiye yol açabilir. Çoğunlukla bir dinin taraftarları köktenci olmakta ve büyük oranda dini geleneğin, liberalizmin bozulmaya, müsamahanın çürümeye yol açacağı kanaatinde olan daha katı yorumuna yönelmektedirler.

Sömürgecilik pek çok çağdaş dini yaşam biçiminin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. İdeolojik ve dini değişiklikler, sömürgeciliğe karşı mücadele sürecinde evrim geçirmiştir. Her ne kadar Japonya (mesela Çin ve Kore'de ve ikinci dünya savaşındaki gibi) sömürgeci faaliyetlerinde Batılı güçlerle işbirliği yapmışsa da dünyanın büyük bir kısmındaki askeri zaferler genellikle Batılı güçlere yani Hristiyan güçlere aittir. Dolayısıyla Katoliklik, Protestanlık ve Ortadoksluk Amerika, Asya, Afrika ve diğer bölgelerdeki çeşitli ülkelerde yayılmıştır. Böylece Hristiyanlık ve yerli dinlerin karışımından yeni dinler ortaya çıkmıştır.

Nitekim Asya, Afrika ve Orta Doğu kültürleri Japonya ve Tayland'da olduğu gibi Batı'nın tehdidinden kurtularak özgürleşmeye başladıklarında, farklı dini ve ideolojik değişiklikleri benimsemişlerdir. Bütün bu değişiklikler sömürgecilik öncesinden modern dünyaya geçişin zorunlu bir parçasıydı. Bugün elimizdekiler 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısından geriye kalanlardır ve bunlar küreselleşme sürecini etkilemektedir. Mesela, Hindu milliyetçiliğinin arkasındaki Vavekananda, Gandhi ve Radhakrihman'ı şekillendirilen modern Hindu ideolojisi; Japonların çağdaş kutsal milliyetçiliği; Çin'in Maoizmi; Güney Doğu Asya'nın yeni Theravadası; Arap dünyasının İslami modernizmi ve seküler sosyalizmi ile Afrika'nın Zenci hareketi. Bütün bu güçler zayıflamış ve 20. yüzyılın ikinci yarısında da kısmen değişikliğe uğramıştır. Hinduizm gelenekleri koruma konusunda etkili olmuştur. Her ne kadar ikinci dünya savaşıyla birlikte kesintiye uğramışsa da Japon modernleşmesi başarılı olmuştur. Çin Maoizmi geleneksel değerler açısından bir felaket olmuşsa da yeni bir bağımsızlık yaratmıştır. Güney Doğu Asya savaşlarının ve radikal ideolojilerin kurbanı olmuştur. Fundamentalist İslam, Arap milliyetçiliğinin yerini almaya başlamıştır.

Her ne kadar eski sınırlar ve değişik dil ve toplulukların etkisi altında kalmışsa da bağımsız kiliseler Sahra altı Afrika'da hayati bir güç olmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılması oradaki eski düzenden geriye pek çok iz bırakmıştır.

Uzay yolculuğunun başlamasıyla birlikte dünya artık bütün güzelliği ve küreselleşmeye yeni sembolik bir boyut kazandıran çevresel hassasiyetiyle görülebilmektedir. Bazen bizi bir arada tutan canlı varlığa Gaia adı verilmektedir. Dünyamızı ve insanlığı tek bir bütün olarak düşünmeksizin insanlığı anlamamız mümkün değildir.

Her ne kadar dünyamız, insanların yavaş yavaş ırk, milliyetçilik ve din kavramlarıyla kuşatıldığı, paylaşılmış bir bütün olarak algılanmaktaysa da hala hakim devletler tarafından şekillendirilmektedir. Bu durum dinleri etkileyen

güçlü bir milliyetçilik duygusunu doğurmaktadır. Burada, devletleri temelde Hristiyan, İslami, Budist vs. şeklinde düşünmek gibi bir eğilim bulunmaktadır. Ancak aynı zamanda dinler evrensel bir mesaja sahip olduklarını iddia ederler. Biz bu makalede daha sonra bu açık çelişki üzerinde duracağız.

Milliyetçilik her ne kadar ritüellere, etiğe ve mitolojiye sahip olsa da bir doktrinden yoksundur. Bundan dolayı çoğunlukla kendisini bir din veya bir ideoloji ile donatır. Nitekim Polonya milliyetçiliği kendisini Katoliklikle, Vietnam Marksizm ile; Seylan Budizm ile; Pakistan İslam'la özdeşleştirir.

Din ve küreselleşme hakkındaki değerlendirmeler modern bilimin önemini göz önünde bulundurmalıdır. Fizik, biyoloji vs. gibi bilimler aynı temele dayanmaktadır. Halbuki milliyetçilik her ne kadar din, tarih veya edebiyat alanında önemli olsa da, bilim bunu göz önünde bulundurmaz. Küresel astronomi ve fiziğin varlığı hakikatin mahiyeti hakkında bir şeyler ileri sürmek anlamına gelir. Bilimin tek doğrusu karmaşık ve ayrıntılı olan dinin çoklu doğrularıyla ve insanlığın değerleri ile çelişir. Bilimin geleceği nedir? Bilim insan bilincinin parçalarını bir araya getirebilecek midir? Bilim insan beyni üzerinde daha ileri düzeyde çalışmalar yaparak dini tecrübenin mahiyetini tasvir edebilecek midir?

Ateizm dünyada önemli bir entelektüel yaklaşımdır. O, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümü, Küba ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinin ideolojisi olan marksizmin bir özelliğiydi. Farklı bir biçimde Çin'i kontrolü altına alan ateizm Batı dünyasında daha az etkili olmuştur. Yine İtalya ve Fransa'da güçlü siyasi partiler üzerinde etkili olmuştur. Ateizm Amerika'da entelektüeller tarafından benimsenen yaygın bir görüştür. (Bu noktada) Ateizm ciddiye alınması gereken önemli bir değerdir. Ancak, aynı zamanda, Ortodoksluk ve diğer dini hareketler Eski Sovyet ülkelerinde yeniden canlanmıştır.

Günümüzde dünya çok merkezli ve demokrasinin kendine çeki düzen vermesine yaptığı katkıdan dolayı övünebilecek olan bir tür serbest piyasa ekonomisinin etkisi altındadır. Bu durum, insani değerler ve dolayısıyla din ile alakalı ciddi tutarsızlıklar içermektedir. Devletler doğal olarak orduları ve askeri faaliyetleri finanse ederler. Ancak bu, her ne kadar benzeri bir anlam içerse de sosyalizm olarak kabul edilemez. Batı dünyasında ordular, hapishaneler ve diğer teşebbüsler için yatırımda bulunmak nispeten daha kolaydır. Ancak refah için parasal kaynak ayırmak kolay mıdır? Bu değerler çoğunlukla dinlerin öğretileri ile çelişir. Ne var ki dinlerin tutumu son derece muğlaktır.

Kısmen eğitimin yaygınlaşması neticesinde ortaya çıkan küreselleşmenin bir diğer unsuru da bireyselleşmeye yönelik güçlü eğilimdir. Yeni çağ düşüncesinde olduğu gibi bu husus dinin değişik boyutlarında görülebilir. Öncelikle bu durum kutsal kitapları daha önemli hale getirecektir. İncil, Kuran, Upanişatlar vs. fertler üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilir. Bu durumda ya vahye ya da otoriteye daha literal bir bağlılık ortaya çıkacak veyahut geleneğe karşı daha esnek ve hoşgörülü bir yaklaşım sergilenecektir. Ayrıca dinin köktenci ve liberal yaklaşımları arasındaki keskin ayrım küreselleşen dünyamızın bir niteliği haline gelecektir.

Küreselleşmenin ifade ettiğimiz bütün bu özellikleri, dinin kuramsal veya felsefi yorumu, ahlaki ve hukuki anlamı, tecrübi ve hissi yönü, kurumsal veya sosyal etkinliği, ritüel ve pratik ifadesi, mistik ve menkıbevi yorumu gibi çeşitli yönleri üzerinde etkili olmaktadır. Mesela dini ve felsefi nazariye açısından ilimdeki ilerleme ve değişikliklere uygun olarak kozmolojiyle ilgili bir takım değişiklikler olmuştur. Bunlar, başta İbrani gelenekten gelen üç teistik din olmak üzere, evrensel bakış açısına sahip bütün dinler tarafından ortak kabul edilir. Üstelik bu dünyadaki hayatın kendisi İsa'nın eşsizliği hakkında bazı sorular doğurmaktadır. Yine biyoloji kader doktrininin yeniden ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Elde edilen pratik uygulamalar, mesela modern doğum kontrol yöntemleri ve cerrahi, bir çok geleneksel değer açısından ahlaki ikilemler ortaya çıkarmaktadır. Diğer ahlaki değişiklikler, modern kapitalizmin yarattığı zengin ve fakir arasındaki derin ayrılığı daha da aşırı hale getirmektedir. Bütün bu gelişmelerden tecrübi faktörler de çeşitli şekillerde etkilenmektedir. Mesela yoga yöntemlerinin ve doğu dinlerinin göçler ve iletişimin etkisiyle değerleri artmaktadır. Şamanlar renkli ve farklı görüntüleriyle ruhani liderler olarak çağdaş varlıklarını devam ettirmektedirler.

Dini organizasyonlar çoğu kez bir diğerine örnek olmaktadır. Hristiyan misyonerlerin yöntemleri çoğunlukla diğer dinler tarafından kullanılmaktadır. (Afrika dinleri ve yerli Amerika dinleri gibi) daha küçük dinler kendi aralarında anlaşmalar yapmaya ve ittifaklar kurmaya başladılar. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki azınlıklar çağdaş iletişim araçları ve papaz, keşiş, molla gibi uzman elemanlar sayesinde giderek daha fazla bir araya gelmeye başladılar. Çok sayıda topluluğun oluşturduğu çoğulculuk; eğitim, sosyal değişim ve kırsal kesimden kente göç gibi nedenlerle otorite ve geleneksel alışkanlıklarda gerilemeler görülmektedir.

Aynı zamanda dinin mitik veya menkıbevi boyutları da değişmektedir. 1960'lı yılların başında ilk defa gerçek tarihi şahsiyetlermiş gibi Rama ve Krişna hakkında ifadeler duydum. Bu, özellikle sembolik anlamı olan şeylere bir tür tarihsel gerçeklik kazandırma çabasıdır. Bugün insanlar, hikayelerini daha soyut şekilde yorumladıkları Adem ve Havva örneğindeki gibi mitlere inanmaya daha az eğilim göstermekte ve bu hikayeleri daha soyut bir şekilde anlamaktadırlar. Marksizm'in en büyük cazibesi, mitleri soyut hikayelerle değiştirmesinde yatıyordu. Bazı çağdaş Hristiyan teolojileri Yeni Ahit konusunda mitolojik yorumlardan uzak yaklaşımlar ortaya koymaktadırlar.

Ayrıca, kurumsal düzeyde, giderek yükselen bireyciliğe işaret edebiliriz. İnsanlar artık aforoz edilmekten fazla korkmuyorlar ve dolayısıyla inançları konusunda daha eklektik bir tutum sergilemek istiyorlar. En önemlisi, dinin ritüel boyutu yeni dünya düzeninden nasıl etkilenmektedir? Mesela, ulaşım bir çok dinde önemli bir ritüel olan haccın şeklinin değişmesine katkıda bulunmaktadır. Bütün Müslümanlar modern hava yolu ulaşımı sayesinde hacca ve Mekke'ye çok hızlı bir şekilde ulaşabilmektedirler. Papa dünyanın her yerine jet uçağıyla seyahat edebilmekte ve asla Roma'ya gidemeyecek olan milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Elli yıl önce kiliseye gitmek en ciddi faaliyetti ancak şimdi bu çok basit ve eğlenceli bir iştir.

Avrupa'da özellikle İngiltere, Fransa ve İskandinavya'da Hristiyanlık dikkat çekici bir şekilde canlılığını kaybetmiştir. Hatta İtalya gibi Katolik ülkelerde bile şimdi eskisinden çok daha az etkilidir. Agnostisizm, hemen hemen Avrupa'nın çoğu yerinde esas haline gelmiştir. Bununla birlikte Hristiyanlık, özellikle Romanya ve Rusya'da Ortadoksluk ve Polonya'da Katoliklik olmak üzere, eski Sovyet ülkelerinde yeniden hayat bulmaktadır.

Avrupa gibi Kuzey Amerika da büyük bir göçmen nüfusa sahiptir. Avrupa'da Türkler, Pakistanlılar, Afrikalılar, Hindistanlılar vs. büyük azınlıkları temsil etmektedir. Kuzey Amerika'da Yahudiler ve siyahlar gibi yerli azınlıklardan ayrı olarak dünyanın her tarafından önemli sayıda göçmen bulunmaktadır. Ancak her iki Amerika ve Kanada büyük oranda Protestan ve Katolik olmasına rağmen, her hangi bir dini geleneğe bağlı olmayan Budizm ya da farklı kültürlerden gelen diğer inançlara eğilim gösteren önemli bir nüfusu barındırmaktadır. Yerli Amerikan topluluklarının önemli bir dini kültürleri vardır. Orta ve Güney Amerika'da, özellikle yerli nüfusun önemli olduğu Meksika'dan Paraguay'a kadar olan bölgede her ne kadar son kırk yıldır Protestan mezhebi gittikçe nüfuzunu arttırsa da Katolik kilisesi hala etkisini devam ettirmektedir. Karayipler Hristiyan, Hindu ve kendi dinlerini yaşayan Afrikalılardan oluşan coşkulu bir toplumdur. Maoriler, Aborjinler, yerli Amerikalılar ve diğerleri batı kültürüne üstün gelen azınlıklar olarak yaşamaktadırlar. Aynı durum diğer kıtalar için de geçerlidir. İskandinavya'da Samiler; Sibirya'da Şamanizme eğilimli küçük topluluklar; Güney Doğu Asya'da Hmong ve Taraja; Hindistan'da kabile toplulukları ve diğerleri. Beklide bir gün gelecek bu azınlıklar daha güçlü menfaatler için karşılıklı anlaşmalar yapacaklardır.

Sömürge döneminin ve dünya savaşlarının sebep olduğu dini alanda ortaya çıkan çağdaş gelişmeler dinin ifade biçimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu noktada dini eğilimleri onları anladığım şekilde yeniden gözden geçirmek istiyorum. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, açıkça anlaşıldığı veya açıkça belirginleşmeye başladığı gibi, Asya toplulukları, önce Avrupalılar daha sonra da Amerikalılara karşı bir tavır belirlemek zorunda kalmışlardır. Halbuki Kuzey Asya seyrek bir yerleşime sahipti. Güney Doğu Asya, Çin, Güney Asya sadece birkaç ana topluluğun yerleşim alanıydı.

Bugünkü Pakistan ve Bangladeş'i de kapsayan Hindistan'da İngiliz işgali siyasi birliktelik, şu ya da bu şekilde birleşik bir yönetim ve bir tren yolu sistemini getirmiştir. Eğitim konusundaki değişiklikler çok köklü olmuştur. Bazı açılardan gelenekler tehdiide maruz kalmış ve bu birliktelik özellikle Müslümanlar ile Hindular arasında var olan derin ayrılıkları daha da belirginleştirmiştir. Sanskritçe'nin yeniden ihyası ve meydan okumaları ile eğitim fırsatları Hinduizm'in kendini ifade etmesi için yeni bir imkan yaratmıştır. Gandhi tarafından yayılan Vivekanada düşüncesi ve diğer nonyonlar nispeten uzlaşmacı bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu düşünceye göre bütün dinler, Müslümanlar, Çaynistler, Hristiyanlar, Zerdüşterler ve Hindistan için bir araya gelebilecek diğer dinler tarafından ifade edilen aynı gerçeğe işaret etmektedir.

Hindistan'ın hoşgörölü yapısı eski ile yeninin, manevi olanla maddi olanın, gelenek ve eğitimin bir arada yaşamasına imkan veriyordu. Bu durum büyük oranda yeni yönetim sınıfının ortaya koyduğu politikalar olmayıp toplumsal güvensizliğin yarattığı, Müslümanlar ve Hindular arasında var olan elem verici düşmanlığa rağmen İngilizlerle birlikte gerçekleştirilen özgürlük hareketlerine yardımcı olmuştur. Büyük oranda Hindistan'ın nüfus artışını önlemedeki başarısızlığının sebep olduğu, Hindistan'ın büyüyen alt sınıfının giderek güçlenmesi, yeni bir Hindu lobisinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu durum Hindistan ile Pakistan ve Müslümanlarla Hindular arasındaki ilişkileri güçlendirebilir. Ancak Hindistan modernizasyonu ve farklı değerleri bir arada tutmayı kendi geleneği üzerinde inşa edebilme imkanına sahiptir.

Bu yüzyıl boyunca Çin tarihi çok parlak değildi. Eski Çin'in yıkılması, temelde Batılı güçler ve Japonya'nın saldırıları sonucu imparatorluğun yıpranmasından kaynaklanıyordu. On dokuzuncu yüzyıldaki büyük Taiping ayaklanması da yıkıcı bir etkiye sahipti. (Batılı anlamda bir orta sınıf hemen hemen yoktu. Sun Yat Sen'in arzulu demokrasisi devam etmedi ve askeri diktatörlük iç savaş kazanmak için yeterli disipline sahip değildi. Mao Çin şartlarına uyarlanmış bir Marksizim biçimi dile getirdi. Ancak zannedildiği gibi Marksizmin sömürgeciliğin ve kapitalizmin düşmanı olması, onun Çin için iyi olduğu anlamına gelmemektedir. Mao döneminde Çin'in önde gelen dinleri (İslam ve Hristiyanlıkla birlikte Konfüçyanizm, Taoizm ve Budizm) hemen hemen yok olma aşamasına geldi. Bu dinler, 1970'lerden itibaren eski durumlarına dönmeye yönelik bir takım girişimlerde bulundular. Eğer oyunun adı modernleştirmek ve de mümkün olduğunca geleneği muhafaza etmek ise, Çin bu konuda başarılı olamamıştır.

Kore, aniden Japonlar tarafından işgal edildiğinde, modern çağa adım atmaya hazırды. Bu ülke, Konfüçyanist ve Budist bir mirasa sahip olarak Protestan Hristiyan misyonerlerin faaliyetlerine maruz kaldı. Katolik bir sömürgeci güce karşı mücadele etmek zorunda kalan ve Çinli değerler anlamında bir temele sahip olmayan Filipinliler hariç, Kore Asya'nın en fazla Hristiyan nüfusa sahip ülkesidir. Kore, ikinci dünya savaşında iki ayrı ülkeye ayrılma travması yaşadı. Her ne kadar ekonomik olarak iyi bir durumdaysa da, Kore'nin yeni Konfüçyanist ve Budist ideallerini ne ölçüde gerçekleştirebileceğine dair bir soru işareti vardır. Gelenek ve modernite arasında uzlaşma sağlamanın zorluğu Kore'nin geleceğine yönelik bir tür meydan okumadır.

Japonya Meiji Hanedanlığı döneminde oldukça başarılıydı. Batılı tarzda bir eğitimi benimseyerek, yeni bir anayasa hazırladı. Modern bir sanayi, filo ve ordu kurdu. Böylece devlet yönetimine yeniden işlerlik kazandırdı. Şaşırıcı bir şekilde kırk yıldan kısa bir süre Rusları ve Tsushima'yı mağlup etti. Halkın benimseyebileceği yeni bir Şinto inancı da geliştirdi. Ancak ikinci dünya savaşında Japonya kendine fazlaca güvendi. Nihai ve yıkıcı mağlubiyete rağmen Japonya yeniden ihya edilmiş bir ekonomi kurabildi. Yeni toplumun % 50'si geleneksel, % 50'si de geleceği hakkında öngöründe bulunulması zor batılı tarzda bir yapıya sahipti.

Her ne kadar Kızıl Kmerler daha çok post-Budist diyebileceğim bir özelliğe sahipse de, Güneydoğu Asya bir süreliğine farklı Marksizm biçimlerinin etkisinde kalmıştır. Onların ideolojisi kapitalist olmayan ideal bir topluma çağırıydı. Bu nedenle Batılı (hatta Budist) eğitimli biri öldürülmeliydi. Diğer taraftan Vietnam daha geleneksel anlamda Marksistti. İdeolojinin genel olarak yok olduğu görülmektedir. Tayland az ya da çok liberal bir gelecek arzulamaktadır. Burma Dünya'dan tecrit edilmiş kolektif bir nirvanayı amaçlamaktadır. Benzeri bir ideal Srilanka'daki gerçek JVP'ler arasında da vardı. Sanki Budist ülkeler çıldırdıkça, onlar da benzer biçimde aynı şeyi yapmaktadır. Tayland ve Srilanka'da olduğu gibi Budizmin karşı konulmaz biçimde hakim olduğu yerlerde doktrinler nispeten liberal ve dışa dönüktür. Güneydoğu Asya'da İslam'ın hakim olduğu Endonezya, Malezya ve diğer yerlerde, İslam anlayışı kısmen liberaldir.

Endonezya Hindu görüşün bir versiyonunu benimsemiştir: Bütün dinler Tanrı'ya yarar. Bu, kısmen Endonezya adalarının çeşitliliğinin bir sonucudur. Ancak Endonezya bir birlik arz eder mi? Suharto sonrasında bile rejimin katılığı adaların ne kadar kopuk olduğunu göstermektedir. Bir ironi olarak Endonezya'nın birliği basitçe Hollanda işgalinin bir sonucudur. Her ne kadar modern dünyanın yapısı uluslara ve imparatorluklara dayansa da, aralarındaki sınırlar geçerli olamayabilir. Ancak Endonezya İslam'ı beş temel esas ideolojisine dayansa da nispeten liberaldir.

Çin Orta Asya'ya uzandıkça sınırlar bulanıklaşır. Müslümanlar ve Tibetlilerin yaşadığı Batı Çin, her ne kadar Hanlar buraya yakın dönemlerde yerleşmişlerse de Hanlık değildir. Genel olarak ifade etmek gerekirse diğer yerlerde olduğu gibi Çin'deki azınlıklar bağımsızlık istemektedirler ki bu istek çoğunlukla din tarafından pekiştirilmiştir. Tibetliler farklı bir etnik topluluk olup daha çok Budisttirler. Hakim etnik topluluk olarak Çinliler bu alt topluluklar üzerindeki hakimiyetini devam ettirmek istemektedirler. Dünya Tibetlilerin özgürleşmesine müdahale etmesi gerekip gerekmediğine karar vermelidir.

Üç yüzyıl önce Ruslar seyrek nüfuslu bir bölge olan Sibirya'yı ele geçirdiler. Rusya pek çok açıdan Avrupa'nın dışındaydı. Birinci dünya savaşında yara almasının akabinde Rusya'da komünist devrimi oldu. Yeni sistem umut üzerine kurulduysa da, aynı zamanda tiranlığı da içermekteydi. Büyük oranda bağımsızlığa uğramış bu ideoloji yenilenme imkanlarını taşımakta mıdır? Avrupa'nın diğer kesiminde Komünizm sosyal demokrasi ile kaynaştı. Fakat Rusya dünyanın istikrarsız bölgelerinden biri olarak kalmaya devam etmektedir. Bir anlamda yirminci asrın komünizmi yarı sömürgeci şartlara güçlü bilimsel eğitim gibi olumlu özelliklerle verilen olumlu bir cevaptı. Fakat o Sibirya'daki küçük toplulukların maruz kaldığı gibi yıkıcı ve aşırı düzeyde baskıcı özellikler kazanarak tersyüz oldu. Eski Sovyetler Birliğindeki dini dirilişe rağmen, rejimin doğrudan bir sonucu olarak büyük bir ateist azınlık mevcuttur.

Orta Asya ve Kafkaslarda da komünizm hakimdi; ancak kısmen de olsa Sufilik devlet kontrolüne daha az müsait olduğu için bu bölge Sovyetler Birliği döneminin etkisinden uzak kaldı. Bütün bölgede bir takım kültürel anlaşmazlıklara sebep olan önemli bir Rus azınlığı bulunmaktadır.

İran'dan Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerine kadar Ortadoğu görülmemiş bir sömürge tarihine sahiptir. Arap bölgeleri bazı yönlerden modernlik öncesi bir özelliğe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun parçasıydılar. Bu imparatorluk I. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıldı. Fakat (bir kısmı) Fransız ve İtalyan sömürgesi altında kalırken, en uzun süreli Batı hakimiyetinde kalmış olan Mısır İngiliz yönetimine kaldı. Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak ve daha küçük ülkeler Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Fransız ve İngiliz sömürgesi oldu. Suudi Arabistan (yarı kökten İslamcı) Vehhabi kraliyet ailesinin yönetimindeydi. İkinci dünya savaşından sonra Mısır, sömürge yönetiminden kayda değer bir orta sınıfa sahip nispeten liberal bir devlet olarak çıkarken, Arap uluslarının çoğu bir ya da iki kraliyet ailesinden oluşan askeri diktatörlüklerin yönetimi altına girdi.

Bir bütün olarak ideoloji pan-Arap bir özelliğe sahipti. İslamcı güçler bir azınlık güç oluşturdu. Fakat kontrolü ele geçiremediler. Ancak Arap dünyasının dışındaki İran'da ise İslamcı ideoloji 1979 yılında Ayetullah Humeyni liderliğinde kontrolü ele geçirdi. Genel olarak Arapların Batı'ya cevabı daima anlaşılır biçimde İslami gelenekle ilişkili olmayan bir ölçüde modernizmin kabul edilmesi olmuştur.

Afrika toplumlarındaki klasik Afrika dinlerinin hakimiyetine rağmen, hem İslam hem de Katolisizm (Fransa etkisindeki ülkelerde) Protestanlığın önemli ölçüde etkisi altına girmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar klasik Afrika dinleri varlığını korumuşsa da, çoğunlukla en büyük karşı duruş Hristiyan ve yerli inanışlar ve uygulamaların birbirine karıştığı bağımsız kiliselerden gelmiştir. Bağımsız kiliselerin zayıflığı doktrinel sofistikasyondan yoksun oluşları olmuştur. Ancak şüphe yok ki bu eksiklik giderilecektir. Gerçek Afrika liderliğini vererek ve Afrika ruhunu ve iyileştirici uygulamaları dahil ederek onlar yeni küresel kültürde bir rol oynayabilirler.

Bütün bu sömürge sonrası güçler yeni küreselci dünyada bir araya gelmiştir. Yakın tarihte birçok ülkede görüldüğü üzere çoğunlukla dini bir mahiyete sahip (Kıbrıs, İsrail, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Endonezya, Myanmar ve diğer yerlerde) pek çok şiddetli anlaşmazlıklar varlığını sürdürmektedir. Ancak aynı zamanda demokratik ülkelerde ve diğer yerlerde dinler arasında bir çok soruyu gündeme getiren bir etkileşim gerçekleşmektedir.

Dünya bütün ulusların kahramanlarının bir tarihi olan kendi tek hikayesini gerçekleştirebilecek mi? Tek bir insan ırkı olarak samimi bir şekilde paylaşılmış bir geçmiş yoluyla uyum hissine kavuşabilecek miyiz? Sorun bizim nihayette ortak bir ideolojide bir araya gelip gelmeyeceğimizle alakalıdır.

